

УДК 150.922.4

О. В. Яремчук

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної і прикладної психології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
докторант ІСПП НАПН України

О. О. Лінецька

аспірант кафедри соціальної і прикладної психології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО ОПИТУВАЛЬНИКА З ЕЛЕМЕНТАМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГЕРМЕНЕВТИКИ В ТВОРЧОМУ САМОРОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ-ГУМАНІТАРІЇВ

В статті подається концепція саморозвитку особистості з позицій української психології. Активізацію творчого саморозвитку студентів впроваджено в програму дослідження індивідуальної авторської міфотворчості. Запропоновано діалогічний опитувальник з елементами психологічної герменевтики та обґрунтовані перспективи його застосування у якості інструментарію для фахівців допоміжних професій.

Ключові слова: творчий саморозвиток особистості, суб'єкт, «Я», індивідуальний авторський міф, діалог.

Мета: обґрунтувати перспективи застосування діалогічного опитувальника з елементами психологічної герменевтики в творчому саморозвитку студентів-гуманітаріїв.

Проблема: активізація творчого саморозвитку студентів-гуманітаріїв.

Завдання: 1. Розкрити особливості концепції саморозвитку особистості в українській психології.

2. Презентувати комплексну програму дослідження індивідуальної авторської міфотворчості в контексті творчого саморозвитку студентів.

3. Запропонувати фахівцям допоміжних професій інструментарій у вигляді діалогічного опитувальника з елементами психологічної герменевтики.

Концепція саморозвитку особистості розробляється в працях таких вчених як В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, З. С. Карпенко, О. В. Яремчук та ін. Не зважаючи на розбіжності в трактуванні процесу саморозвитку, вищезазначених авторів об'єднує апеляція до категорії суб'єкта. Так, в суб'єктно-вчинковій парадигмі В. О. Татенка, «внутрішній зв'язок суб'єктності і вчинковості виявляється в тому, що людина-суб'єкт в іпостасях особистості, індивідуальності виступає енергетичним джерелом, носієм, автором і регулятором вчинкової активності, рушійною силою її розвитку» [5]. «Суб'єктне ядро визначає логіку розвитку психіки в онтогенезі, конститує становлення і розвиток нашого емпіричного «Я», надає йому повноважень суб'єктної інстанції, енергетизує і встановлює онтологічні рамки, в межах яких «Я» може реалізовувати індивідуалізовані програми усвідомлення і

актуалізації індивідом своєї суб'єктності» [5]. В. О. Татенко погоджується з С. Л. Рубінштейном у тому, що лише у процесі творчої самодіяльності людина як суб'єкт свого життя, зокрема психічного, душевно-духовного формується, розвивається і виявляється. На думку Т. М. Титаренко, «простір життєвого світу особистості складає ставлення до часу власного життя і ставлення до інших людей. Розширюючи чи звужуючи сітку значущих взаємин, роблячи власний простір все відкритішим чи замкненішим, людина прискорює або уповільнює особистісне зростання» [6]. Авторка також виділяє суб'єктний тип морального простору, «у центрі якого опиняється активний суб'єкт, що приймає самостійні рішення, бере на себе відповідальність за все, що відбувається, прагне перетворювати самого себе у відповідності зі значущими цінностями» [6]. Дослідниця вважає, що «особистісний розвиток передбачає поступову й помірну децентрацію морального простору, побудову його таким чином, щоб не порушуючи дистанції між своїм та чужим, сприймати партнера як рівного, творити поруч зі своїм центром його центр, який мав би теж високу валентність, був би теж значущим, сприяв би взаємності стосунків, розподіляв відповідальність» [6]. Отже, структура життєвого світу, і передусім його просторово-часові параметри — це той спосіб особистісної організації життя, що стимулює або гальмує особистісне зростання. Представниця аксіологічного напрямку в психології З. С. Карпенко в концепції інтегральної суб'єктності за способом виявлення творчих тенденцій саморозвитку особистості виділяє: пошукову активність (відносний суб'єкт), надситуативну активність (моносуб'єкт), наднормативну і надрольову активність (полісуб'єкт), прагнення до самоактуалізації (метасуб'єкт), альтруїзм (абсолютний суб'єкт). Процес прирощення духовних здатностей людини авторка пов'язує з її життєвими настановами: довіра відносного суб'єкта корелює зі схильністю до психофізіологічного симбіозу; віра моносуб'єкта, пов'язана з егоцентризмом; надія, що є здатністю полісуб'єкта, відображає соціоцентричну орієнтацію особистості; до любові здатний метасуб'єкт, який керується антропоцентристською настановою; щастя переживає абсолютний суб'єкт, реалізуючи космоцентричні ідеали [2]. Одна з авторів даної статті О. В. Яремчук відносить саморозвиток до етапів конструювання «Я», які були виділені на основі ідеї зв'язку особистісного рівня з рівнем виявлення індивідуальності та оприявнення «Я» у якості суб'єкта культуротворчості. Так, «самоактуалізація — це «приміряння» культурно-історичних символів, смислів та міфологем до власного «Я» з метою вдосконалення мотиваційного поля особистості, пробудження потреби у творчості як мета-потреби, що реалізує сутнісну природу людини» [7]. Саморозвиток тлумачиться як «пожвавлення процесів індивідуального авторського міфотворення завдяки діалогу з власним несвідомим у міфологічному наративі, розкриття власної індивідуальності в культурно-історичному просторі» [7]. В свою чергу самоздійснення трактується як якісний стрибок, що пов'язаний з контактуванням «Я» людини з глибинними архетипними вмістами. Це відкриває доступ до осягнення свого призначення, розширює індивідуальне «Я» до меж колективного суб'єкта (етнокультурної спільноти). Оприявнення відбувається в

індивідуальному авторському міфі на терені етносу й людства загалом, що постає у ціннісно-смысловому лідерстві такого «Я» [7]. Індивідуальний авторський міф — це переважною мірою відрефлексований і осмислений міф, який представляє собою упорядковане осягнення свідомих і несвідомих вмістів власного «Я» та оприявнюється в процесі життєздійснення суб'єкта (об'єктивується найчастіше в автонаративі). В процесі індивідуальної авторської міфотворчості відбувається привнесення у смысловий простір культури суб'єктивних символів і смислів та синтезування з них авторської міфологічної реальності, здатної зробити особистість суб'єктом власного життєвого шляху. Таким чином, міфотворчість є універсальним механізмом активізації творчого саморозвитку студентів-гуманітаріїв. Вже на цьому етапі є запит на гармонійне поєднання чоловічого та жіночого в психічній сфері особистості. На нашу думку, саморозвиток пов'язаний з конструюванням власного гендеру на основі смыслових конструктів різних культур та епох.

У зв'язку з необхідністю доповнення основних змістових пластів дослідження міфу його суб'єктивною складовою, яка оприявнюється в індивідуальній авторській міфотворчості, нами було складено спеціальну комплексну програму. Апробація проходила 2 роки на вибірці студентів-гуманітаріїв старших курсів загальною кількістю 70 осіб, із них — 42 психологи, 17 культурологів та 11 філософів [3]. Розвивальний потенціал індивідуального авторського міфу Леонардо да Вінчі та його вплив на студентів, що конструюють власну гендерну ідентичність був проаналізований за допомогою психо-історичної реконструкції та методу архетипів. Відтворення психічного складу особистості митця та архетипний аналіз його картин показали, що Леонардо протягом свого життя пройшов всі 4 стадії індивідуації: 1 стадія (формування Персони) — «Поклоніння волхвів»; 2 стадія (розкриття Персони та зустріч з Тінню) — «Мадонна в гроті»; 3 стадія (пізнання Аніми) — «Мона Ліза», 4 стадія (здобуття Самості) — «Іоанн Хреститель». Таким чином, ми припускаємо, що успішно пройдені стадії індивідуації призвели до здобуття Самості Леонардо і, як наслідок, до гармонійності його особистості [4]. На нашу думку, мистецтво є сукупністю предметнених психічних явищ, виражених в продуктах творчості. Саме тому воно надає багатий матеріал для висновків про психічний склад людей минулого, а його інтерпретація сучасниками є своєрідною діагностичною процедурою на особистісну зрілість і гармонійність. «Особистісний розвиток пов'язаний з процесом художнього мислення, яке є метафоричним, інтуїтивним, наближеним до давнього міфолого-релігійного світогляду. Художнє мислення спонтанно виводить особистість за межі буденності, переводить її у стан натхнення, катарсису тощо. Катарсис сприяє самоперевершенню особистості, сходженню її на новий рівень самоусвідомлення» [8]. На думку Б. С. Біндер, естетичний катарсис — це специфічне переживання трансценденції, яке з'являється завдяки актуалізації метапотреб особистості засобами мистецтва, і внаслідок цього відбувається гармонізація особистості через співпрацю суб'єкта індивідуальної авторської міфотворчості з міфологемами й символами власного несвідомого. Звісно,

естетичний катарсис є своєрідним інсайтом, в якому проявляє себе колективне несвідоме, яке збагачує індивідуальну свідомість загальнолюдськими цінностями, новими смислами. У В. П. Зінченко об'єктивованій смисл розглядається як носій ідеальної форми «Я», засіб (медіатор) розвитку та особистісного зростання [1]. На даний момент комплексна програма дослідження індивідуальної авторської міфотворчості включає:

1. Діагностику за допомогою методики О. І. Моткова «Особистісна біографія». Обрані показники за шкалами «трансформація особистості» та «гармонійність особистості і життя».

2. Виконання методики «Дослідження гендерних стереотипів методом особистісного семантичного диференціалу» О. Л. Кустової, направленої на реконструкцію індивідуальної системи значень досліджуваних. Обрані фактори: соціальний статус, емпатійність, маскуліність, фемінність та андрогінність. Бо саме ці змістові складові гендерної ідентичності мають безпосереднє відношення до актуалізації етнокультурного міфотворчого потенціалу в діалогічній взаємодії з продуктами індивідуальної авторської міфотворчості. Індивідуальні відмінності усвідомлення чоловічого та жіночого студентами у власному «Я» були прослідковані на основі співвіднесення кількісних показників андрогінії з їх змістовим наповненням в шкалах: «соціальний статус», «емпатійність», «маскуліність», «фемінність» та «андрогінність» за методикою О. Л. Кустової. Це підтвердилось на прикладі кількох пар досліджуваних з приблизно однаковими значеннями по обраним шкалам при порівнянні змістового наповнення їх гендерних стереотипів. Таким чином, можна простежити, як змінюється або закріплюється дана гендерна ідентифікація в її смислового наповненні на наступних етапах дослідження. Загальною тенденцією виявилась андрогінізація нашої вибірки. І це показово в умовах зміщення гендерних ролей в молодіжному середовищі.

3. Застосування діалогічного опитувальника з елементами психологічної герменевтики виявляє суб'єктивний зміст елементів картин, поживляє рефлексію власного міфу досліджуваними та спонукає їх до інтерпретації оприявнених символів та архетипів. Обробка результатів здійснювалась за допомогою контент-аналізу, що дало нам змогу виділити найбільш частотні суб'єктивні змісти картин «Мадонна в гроті», «Св. Анна з Марією та дитям Христом», «Джоконда», «Таємна вечеря», «Іоанн Хреститель» серед культурологів, філософів та психологів. При цьому ми виокремили 2 типи суб'єктивних змістів: 1 — пов'язаний з внутрішнім станом досліджуваних, 2 — апелює до архетипічних рівнів (як констатували самі обстежувані). На наш погляд, тут є важливим переживання архетипічного вмісту у вигляді певної міфологеми, яка інтегрує у індивідуальний простір даної особистості.

4. З'ясування динаміки кольорових виборів в субтесті М. Люшера до, всередині та після візуальної презентації картин Леонардо да Вінчі («Мадонна в гроті», «Таємна вечеря», «Мона Ліза», «Св. Анна з Марією та дитям Христом», «Іоанн Хреститель») для діагностики зміни емоційного стану досліджуваних. Застосування проективного методу «8-кольоровий

субтест» М. Люшера дозволило підключити до аналізу змістових та динамічних ознак індивідуальної авторської міфотворчості інформацію про несвідоме реагування на живописні твори, яка вивела загальний рівень аналізу на цілісний та інтегративний підхід до особистості. Проби тесту Люшера до початку сприйняття картин (в запропонованій нами техніці діалогу) та після завершення цього етапу дослідження свідчили про зміну емоційного стану досліджуваних, оскільки в ході діалогу з живописними творами Л. да Вінчі актуалізувався процес взаємодії свідомих та несвідомих вмістів «Я», що постав у динаміці кольорових виборів Люшера (8-кольоровий субтест) особистістю до, всередині та після візуальної презентації. Тобто, на перспективу можна сподіватись на інформативність кольорових виборів досліджуваних щодо розвитку процесу індивідуальної авторської міфотворчості.

5. Використання модифікованої методики ініціювання смислоутворення О. М. Лозової з метою стимулювання розширення смислового поля гендерних уявлень студентів. Обробка результатів здійснювалась за допомогою контент-аналізу. Етап ініціювання смислоутворення почався з узагальнення смислового поля щодо кожної картини та створення списків змістів, що давалися студентам перед початком проходження модифікованої методики О. М. Лозової. Даний варіант методики однозначно підсилив формувальний ефект комплексної програми емпіричного дослідження, що позначилося на кількості ініційованих смислів.

6. Написання досліджуваними наративів на тему «Чоловіче та жіноче в епоху Відродження і в наш час» дає змогу узагальнити всі напрацювання попередніх етапів й вивести усвідомлення гендерної проблематики на новий рівень, цілісно оприятнений в авторському тексті есе. Психологічний аналіз змістових та динамічних ознак індивідуальної авторської міфотворчості студентів показав перспективність індивідуальної інтерпретації глибинних вмістів «Я» з метою сприяння особистісної гармонійності авторів-міфотворців. Індивідуальний смисловий вміст гендерної ідентичності випробуваних у нашому дослідженні був представлений у вигляді: по-перше, індивідуальних метафор; по-друге, цілісних міфологем; по-третє, індивідуальних смислів і цінностей, які усвідомлювались в ході ініціювання смислоутворення. Підключення якісних методів, зокрема діалогічних та архетипного аналізу, дало змогу більш детально вивчити специфіку гендерної проблематики досліджуваних. Ці результати надають можливість прогнозувати напрями й зміст формування особистісної гармонійності в подальшому творчому саморозвитку студентів.

В доповнення до основних етапів комплексного дослідження і формування здатності до індивідуальної авторської міфотворчості, ми підключили до процесу сприйняття живопису музичний супровід. Для того, щоб студенти змогли зануритися в епоху Відродження та вступити в діалог з індивідуальним авторським міфом Леонардо да Вінчі, ми використали музику в стилі нео-ренесанс композитора Річі Блекмора (група «Blackmore's night»). Для кожної картини була підібрана своя, неповторна мелодія цього сучасного композитора. Таким чином, під час візуальної презентації

досліджувані ознайомились з такими музичними композиціями: «Мадонна в гроті» — «Planxty Corcoran», «Св. Анна з Марією та дітям Христом» — «All things are quite silent», «Джоконда» — «Ancient sojourn», «Таємна вечерея» — «Minstrel hall», «Іоанн Хреститель» — «Unquest grave».

Складений нами діалогічний опитувальник з елементами психологічної герменевтики має наступний вигляд.

Протягом всього життєвого шляху Леонардо да Вінчі власне самовдосконалення зображує в картинах. Ми пропонуємо вам вступити в діалог з індивідуальним авторським міфом Леонардо, користуючись прийомами психологічної герменевтики.

1. Проінтерпретуйте: фоновий пейзаж, кольорову гаму картини, жестикуляцію, пози, вираз очей зображених персонажів, поєднання із загальною ідеєю картини, а також все те, що привернуло Вашу увагу.

2. Надайте в наративах свої коментарі стосовно архетипів та образів даних картин в їх взаємозв'язку з етапами саморозвитку художника.

3. Який вплив даного індивідуального авторського міфу Леонардо на Ваш особистий міф? Чи є актуальною для Вас проблематика андрогінізації внутрішнього світу? Просимо Вас заповнити своїми коментарями наші бланки.

«Мадонна в гроті»

«Свята Анна з Марією та дітям Христом»

«Джоконда»

«Таємна вечерея»

«Іоанн Хреститель»

Практичною цінністю діалогічного опитувальника з елементами психологічної герменевтики є те, що він є універсальним прикладним інструмен-

том, і в залежності від мети його можна модифікувати при конструюванні різних розвивальних програм в навчальних закладах, клубах дозвілля, соціальній роботі з молоддю тощо. За основу може бути взятий індивідуальний авторський міф видатного митця в сфері музики, театру, живопису. Спеціалісти в цих галузях таким чином можуть творчо подати навчальний матеріал, залучити учнів (студентів) до індивідуального сприйняття високих зразків мистецтва, чим викликати їх інтерес до навчання взагалі, та духовно збагатити їх внутрішній світ. І тоді значно послаблюється гострота проблеми сприйняття класики сучасними учнями та студентами, вона [класика] перестане бути складною, відірваною від сучасних запитів молодшої людини. Та навпаки — постане як загадка, таїна, бажане випробування духовними висотами й глибинами справжніх авторів-суб'єктів свого життєвого світу та культуротворчості.

Висновки. Саморозвиток особистості прискорюється й збагачується за рахунок долучення творчої особистості до міфотворчості. Міфологічний тип мислення передбачає гармонійну рівновагу правої та лівої півкуль мозку й інтуїтивний спосіб осягнення світу. Саме тому практика індивідуальної авторської міфотворчості дозволяє суб'єкту-автору відкривати нові горизонти власного «Я», потенціювати свій розвиток. Дійсно людина в такому разі може виступати рушійною силою вчинку самоперевершення, розгортати вчинкові активність за власними проектами. Думки С. Л. Рубінштейна, В. О. Татенка та ін. про те, що творча самодіяльність — основа саморозвитку, добре співвідносяться з положеннями про художню творчість та міфопоетичне мислення, які активуються в діалозі з видатними митцями через посередництво їх творінь. Враховуючи, що межі часу власного життя (за Т. М. Титаренко) можуть бути розсунуті в акті індивідуальної авторської міфотворчості і завдяки цьому уможлиблюється досвід «спілкування» з представниками інших епох та культур, встановлення «значущих взаємин», відбувається відкривання простору свого життєвого світу, прискорюється особистісне зростання. Прагнення перетворювати самого себе у відповідності до значущих цінностей підкріплюється мотивацією до співтворчості з геніальними авторами в якості інтерпретатора їх творінь. Сприймання творчої співпраці з генієм як тим, хто підносить наше «Я» до вчинку вдосконалення свого життєвого світу — це шлях до самопізнання. Творчі тенденції саморозвитку особистості фасилітують прирощення духовних здатностей людини у напрямі антропо- та космоцентричності. Саме в таких настановах зароджується потреба до самоконструювання, що постає в самоактуалізації, саморозвитку та самоздійсненні. Вищеперелічені теоретичні положення, реалізуючись у практиці роботи з молоддю, допомагають в освоєнні культурно-історичного простору.

Список літератури

1. Зинченко В. П. Посох Мандельштама и трубка Мамардашвили. К началам органической психологии. — М. : Новая школа, 1997.
2. Карпенко З. С. Аксиологічна психологія особистості / З. С. Карпенко. — Івано-Франківськ : Лілея — НВ, 2009. — 512 с.

3. Лінецька О. О. Змістові та динамічні ознаки індивідуальної авторської міфотворчості / О. О. Лінецька // Вісник ОНУ. Психологія. — Одеса, 2011. — Т. 16, вип. 11, ч. 1. — С. 176–183.
4. Лінецька О. О. Психо-історична реконструкція психічного складу Леонардо да Вінчі / О. О. Лінецька // Матеріали інтернет-конференції «Пізнавальний та перетворювальний потенціал історичної психології як науки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://forum.onu.edu.ua/index.php/topic,5050.0.html]
5. Татенко В. О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В. О. Татенка. — К. : Либідь, 2006. — С. 316–358.
6. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. — К. : Либідь, 2003. — 376 с.
7. Яремчук О. В. Етапи конструювання Я: самоактуалізація, саморозвиток, самоздійснення в індивідуальній міфотворчості / О. В. Яремчук // Матеріали інтернет-конференції «Пізнавальний та перетворювальний потенціал історичної психології як науки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://forum.onu.edu.ua/index.php/topic,4984.0.html]
8. Яремчук О. В. Індивідуальна авторська міфотворчість як самоініціація особистості в культурі / О. В. Яремчук // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави: зб. наук. праць / за заг. ред. М. М. Слюсаревського; упоряд. Л. А. Найдьонова, Г. В. Мироненко. — К. : Міленіум, 2009. — Вип. 9. — С. 261–270.

О. В. Яремчук

кандидат психологических наук,
доцент кафедры социальной и прикладной психологии
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова,
докторант ИСПП АПН Украины

А. А. Линецкая

соискатель факультета психологии
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДИАЛОГИЧЕСКОГО ОПРОСНИКА С ЭЛЕМЕНТАМИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ГЕРМЕНЕВТИКИ В ТВОРЧЕСКОМ САМОРАЗВИТИИ СТУДЕНТОВ- ГУМАНИТАРИЕВ

Резюме

В статье подаётся концепция саморазвития личности с позиций украинской психологии. Активизирование творческого саморазвития студентов внедрено в комплексную программу исследования индивидуального авторского мифотворчества. Предложен диалогический опросник с элементами психологической герменевтики и обоснованы перспективы его использования в качестве инструментария для специалистов вспомогательных профессий.

Ключевые слова: творческое саморазвитие личности, субъект, «Я», индивидуальный авторский миф, диалог.

O. Yaremchuk

Ph.D. in Psychology,
Associate Professor of Social and Applied Psychology
II Mechnikov ONU, doctoral ISPP NAPS of Ukraine

O. Linetsky

Researcher Department of Psychology ONU

**PROSPECTS OF USE OF A DIALOGICAL QUESTIONNAIRE
WITH ELEMENTS OF A PSYCHOLOGICAL HERMENEUTICS
IN CREATIVE SELF-DEVELOPMENT OF STUDENTS HUMANISTS**

Summary

In article the concept of self-development of the personality from positions of the Ukrainian psychology moves. Activization of creative self-development of students it is introduced in the comprehensive program of research of an individual author's myth creation of personality. The dialogical questionnaire with elements of a psychological hermeneutics is offered and prospects of its use as tools for experts of helping professions are proved.

Key words: creative self-development of the personality, subject, «I», individual author's myth, dialogue.